

Jože
Hradil

Rus na biciklu

(Odlomek iz romana)

1.

Jože se je spominjal njenega prihoda in spomin je pregnal bolečino ob slovesu. Prišla je z avtomobilom, odhajala pa je na razmajanem vozu. Ko jo je prvič videl, je bila stara osem let, ko pa se je odpeljala, je bila že dvanajst. Gledal je za njo, vendar ni videl njene plašča in debelih oblek, v katere je bila kljub toplemu pomladnemu dnevu oblečena — tako je namreč zahteval njen oče, žan-

darmerijski poveljnik madžarskih *csendőrov*,¹ ki je zatrjeval, češ da jim Rusi, če jih bodo ujeli, ne bodo odvzeli tistega, kar imajo na sebi; Jože jo je še vedno videl tako, kakršna je bila takrat, ko je prihajala z dolgimi plavimi lasmi, v belem puloverju z velikimi, zlatorumenimi gumbi, od katerih je bil zadnji, najnižji, zašit nad prvim poganjkom deklitstva. Preblizu je bil še prejšnji dan, ko sta poslednjič sedela na hlodih beltinske Žage in ko si je njemu na ljubo oblekla beli, tedaj že precej tesni pulover z zlato rumenim okrasjem. Ni je hotel videti, kako sedi na vozu sredi velikega kupa razmetane krame, ki so jo njeni starši hoteli rešiti pred sovjetskimi vojaki, še vedno jo je hotel videti; kako sedi pred njim na hlodih, kjer sta prejšnjega dne preštevala srebrne ptice na nebu in ko je Éva lahko še poslednjič pohvalila njegovo znanje madžarščine, saj mu je priznala, da je brez napake preštel več kot tristo letečih pošasti, ki so v nekem Mariboru sejale smrt. Voz z Évo je izginil za orjaškim poslopjem Grenara in izginila je tudi podoba včerajšnjega dne, na njeno mesto pa se je prikradla resnična podoba trenutka, ki se je malo prej rodil in takoj ugasnil: otožne oči dekleta, ki so jih skalile solze ponižanja na razmajanem vozu, s konjsko vprego, niti najmanj podobnemu pločevinasti lepoticici iz 1941. leta.

¹ Žandar, orožnik (madž.)

Naslednjega dne sta Drago in Jože odhitela h gostilni Rituper, kjer so se začeli zbirati najpogumnejši vaščani in odkoder je bilo mogoče videti vso gančansko cesto.

»Glej, Panči jim gre naproti!« je veselo vzkliknil Drago in se pognal za lekarnarjem.

Jožetove noge pa so okamenele, ni se mogel premakniti, pa naj si je še tako želel oditi za neločljivim prijateljem. Strah je bil močnejši, krepil ga je spomin na Évin beg, predvsem pa tisočkrat ponovljeno rotenje matere, naj za božjo voljo ne hodi z doma, ker ga bodo ruski vojaki prav gotovo ugrabili. V misli so se mu tudi prikradle fotografije iz madžarskega tednika »Magyar futár« s prizori groze — ljudje, ki so iz gorečih hiš bežali naravnost pod ostre bajonete grozodejev v capah, s petokrako zvezdo na kapah.

Toda mladostna radovednost in zvestoba prijatelju sta premagali tudi takšne misli in spomine: Jože se je kar na lepem pognal za Dragom. Trideset — štirideset korakov in že se je ustavil poleg prijatelja ter opazoval Pančija, ki se je ustavil sredi ceste, si prislonil kolo ob bok ter iz žepa potegnil samokres, potisnil naboj v cev, pregledal mehanizem, nato pa revolver spet potisnil v zadnji hlačni žep. Ponovno je sedel na kolo in se brezbrizno odpeljal proti Gančanom. Drago in Jože pa za njim. Ko sta pritekla skoraj do konca vasi, se je Drago ustavil pred utrdbo iz hlodov, ki so bili vkopani ob cesti, in dejal:

»Tu bova na varnem, pa tudi videla bova odlično.«

Ni jima bilo treba dolgo škiliti skozi line njunih »tankov« — kot sta imenovala utrdbе iz hlodov, ki so bili v obliki podkve na obeh straneh ceste zabiti v zemljo, kot polkrožna ograja, z velikim kupom kamenja, ki je rabila zgolj za to, da je zožila cesto ter preprečila prodor tankov ali drugih težkih oklopnih vozil — kmalu sta namreč zagledala dva kolesarja, ki sta se počasi peljala po cesti proti Beltincem. Eden od njiju je bil seveda Panči, zraven njega pa nihče drug kot pravi pravcati ruski vojak! Ko sta se pripeljala do križišča pred gostilno Rituper, sta se ustavila in vojak je vprašal:

»Germanov njet?«²

Ko so mu vaščani — ki se niso mogli načuditi njegovi hladnokrvnosti, pogumu, saj mu je avtomat visel na hrbtu, prej za okras kot za takojšnjo rabo na še neosvobojenem ozemlju, kamor je prvič stopila noga osvoboditelja — povedali, da je vsa madžarska vojska odnesla pete, je zamomljal svoj »harašo«³, pozdravil z roko in se spet odpeljal proti Gančanom.

Tudi Drago in Jože sta ostala brez sape, nista in nista mogla verjeti, da je osvojitve kakega kraja tako preprosta reč. Že njuni vojski sta bili povsem drugačni, njuni vojaki so se neusmiljeno topli za vsako ped zemlje za Grenarom, marsikdaj je kateri od njih ves raztrgan

² Nemcev ni? (rus.)

³ V redu, prav. (rus.)

prišel zvečer domov, blaten in celo krvav, vendar tako ponosen na svoja dejanja, na težko priborjeno zmago svojih vojakov, da se še za materino šibo ni kdove kako zmenil. Pravo vojskovanje sta si za torej predstavljala čisto drugače. Jožetu ni hotelo v glavo, zakaj je morala njegova Ēva tako sramotno pobegniti, ko pa je bil njen oĉe pravcati velikan in bi prav gotovo z lahkoto opravil s takimle ruskim vojakom, pa tudi pištolo je imel vselej za pasom, tudi tedaj, ko je sedel za mizo gostilne pri Šapaĉu in kvartal. Res je bil orjak da le kaj, saj je nekoĉ celo prekucnil teŹko gostilniško mizo in jo nato kot lutko iz cunj z lahkoto vrgel v kot.

Toda Źe ĉez slabe pol ure je njuno razoĉaranje skorajda izginilo. Prijezdila je namreĉ prva skupina sovjetskih konjenikov. Ko sta Drago in JoŹe videla, da je vse minilo brez streljanja in da so mnogi vaŹĉani priĉakali vojake z veselim vzklikanjem, sta se tudi onadva opogumila in stopila na hlode ter zaĉela mahati s papirnatimi zastavicami, ki jih je Drago potegnil iz svojega skrivališĉa pod puloverjem. Zastavici sta bili iz rdeĉega papirja, z nalepljeno belo zvezdo, ki je sicer imela pet rogliĉkov — toda kakŹnih! Trije kraki na vrhu, ki so bili izrezani v ravni vodoravni ĉrti, so Źe najbolj spominjali na vrhove Triglava, medtem ko sta bila spodnji dve noŹici prav gotovo bolj podobni paru ovĉjih krempljev kot krakoma. Źtirje razredi osnovne Źole, ki jih je Drago konĉal, so bili oĉitno premalo, da bi se bil nauĉil narisati geometrijskih likov, kaj Źele zvezde, zlasti petokrake.

Ko sta zagledala zadnje jezdece, nekaj kilometrov za njimi pa prve vojaŹke kamione, je njuno razoĉaranje povsem izginilo. Kmalu sta se spet poĉutila kot vojaka med vojaki. Drago je tako navduŹeno krilil z rokami in vzklikal, da sta se pred utrdbo iz hlodov ustavila dva jezdeca, ki sta jezdila na zaĉelju.

»Pridi, pridi sudá!« sta ju vabila in kazala na dva osedlana konja brez jezdecev, ki sta ju vodila za seboj.

»VidiŹ, da tudi Rusi govorijo naŹ jezik!« je zmagoslavno vzkliknil JoŹe in se veselil, ker se je spomnil stave, na dogodek, ko je trmastemu prijatelju zagotavljal, da so Rusi Slovani in da torej govorijo *slovensko*, ne pa kak tuj, nerazumljiv jezik.

Dragove oĉi so se za trenutek sreĉale s prijateljevimi — najbrŹ se je tudi on spomnil stave, ki jo je potemtakem izgubil — in z vzklikom, Źe bolj pa z dejanjem pregnal zadrego: »Pa pridi, ĉe si upaŹ, k svojim Slovanom!«

Spoznanje, da je JoŹe enkrat vendarle ugnal svojeglavega prijatelja, mu je pregnalo strah pred konjem — in Źe se je tudi on pognal nanj, pa ĉeprav je bilo to prviĉ v njegovem Źivljenju, da se je sploh kdaj pribliŹal tako veliki Źivali, kaj Źele da bi bil sedel nanjo. Z Dragom je bilo drugaĉe, on je Źe veĉkrat jezdil, saj je stanoval blizu paŹnikov, kjer so se pasli grofiĉini konji. Dokler je bila jeŹa poĉasna, je Źlo brez teŹav,

* Pridi, pridi sem! (rus.)

Jože je celo prekipeval od sreče in ponosa: celi vasi, zlasti pa svojim vojakom — sošolcem je lahko zdaj razkazoval svoj pogum, pogum njihovega vojskovodje, ko jezdi na ruskih konjih, s skupino oboroženih ruskih vojakov, pred katerimi so se še pred slabo uro marsikomu šibila kolena.

»Glejte, Jožeta! Hej, Drago, Drago. Jožeee!« je bilo kar naprej slišati iz ust presenečenih Beltinčanov.

Ko so prijezdili do mostička na Črncu, je lekarnarjeva soproga Miskovszkyjeva vsa prestrašena vzkliknila: »Jézus Mária! Jóskát mar viszik az oroszok!«** Trenutek pozneje so se za njo, za njenim možem in njunima otrokoma naglo zaprla velika vežna vrata, nasmejana junaka pa sta še naprej ponosno jezdila naprej proti cerkvi. Za ograjo župnišča sta opazila teto Julko, ki je plaho kukala na cesto, ko pa je prepoznala fanta na konjih, se je naglo pokrižala, dvignila do tal segajočo kiklo in odhitela v hišo. Dragovo in Jožefovo zmagoslavje je bilo okronano.

Sovjetska vojaka, ki sta z uzdo vlekla za seboj fantova konja, sta končno vendarle razumela Dragovo vzklikanje in bržkone spoznala, da zveni njegov »daj, daj hitreje« skoraj enako kot njihov »davaj, davaj bistreje«.

In tedaj se je začel ples po cesti okrog cerkve. Za Draga je bilo to nepopisno veselje, potešitev njegovih želja, za Jožeta pa se je začel pravi pravcati peklenski ples. Najhuje je bilo, da fanta nista imela v rokah uzd, toda Drago se je znal spretno držati za sedlo in enakomerno poskakovati v ritmu konjskega teka, medtem ko se je Jože lovil zdaj za sedlo, zdaj za konjevo grivo, kakor je pač nanoslo, visel je naprej — nazaj, metalo ga je na levo in desno, bil je prepričan, da so ga Rusi zares ugrabili in da ga hočejo na tak način pobiti, zbiti na tla in pomendrati. Prejezdili so prvi krog, sledil je drugi in tretji, polovica tretjega in tedaj je bilo končno slišati tisti značilni glas, s katerim ruski vojaki mirijo svoje konje: brrr, brrrrrr! Konja sta se res ustavila, Drago je skočil s konja in odhitel k prijatelju, stegnil roki proti njemu in mu skušal pomagati s konja. Jožetu se je zameglilo pred očmi, nagnil se je proti Dragu in oba sta padla na travnati del pred jarkom pred grofičinim parkom. Kmalu je bilo vse pozabljeno, bolečina med Jožetovimi nogami je bila sicer še zelo skeleča, toda kdo je tedaj ne bi pozabil! Vojaka sta tedaj dala fantoma svoji kapi in jima celo dovolila, da sta nekaj časa nosila njuni avtomatski puški z dvainsedemdesetimi naboji. Pozdrav ob slovesu je bil strumen, vojaški — čisto na koncu pa topel, prijateljski: vojaka sta dvignila fanta in ju poljubila na lica.

Jože dolgo ni mogel zaspati, preveč je bilo novih vtisov, novih doživetij, ki so druga za drugo pobijala njegove predstave o Rusih, saj vendar niso bili niti najmanj taki, kakršne je bil spoznaval v tedniku

** Jezus Marija, Rusi že peljejo Jožeta! (madž.)

Magyar futár, niso ga spominjali na hudiče v človeški koži, ki otrokom ponujajo zastrupljeno čokolado ali igračo — nalivno pero z vgrajenim peklenskim strojem. Njegovo spoznanje se je naslednjega dne še bolj okrepilo — ves dan je sedel na kamniti ograji pred mlinom in z odprtimi usti prešteval ruske tanke, ki so lezli proti Murski Soboti. Proti večeru pa je prišlo mimo tudi nekaj kamionov, s katerih so ruski vojaki metali otrokom bonbone. Tudi Jože jih je veselo pobiral in si jih tlačil v žep; niti pomislil ni na zastrašujoče slike iz madžarskega tednika, bil je vesel, presrečen, da je po nekaj letih spet imel toliko sladkarij, da se jih bo lahko do sitega najedel. Nato je odšel domov — mati ga je bila že nekajkrat poklicala k večerji — in vsul svoje bogastvo v enega izmed krožnikov na mizi, ki so bili pripravljene za mlečno juho. Najprej je pogledal očeta, ki je sedel v kotu ob štedilniku in se mu smehljaj, takoj zatem pa mater, saj je z očetovega obraza, ki se je v trenutku zresnil, uganil, da se je pravkar zgodilo nekaj nenavadnega. In res. Mati je namreč medtem že pograbila krožnik s sladkarijami in ga z grozo v očeh vrgla med smeti.

»Ne veš, da so zastrupljeni?!« je vzkliknila in si začela samodejno brisati roke v predpasnik, kakor da bi si zares hotela zbrisati z njih sledove strupa.

Solze so zalile Jožetove oči, komaj je še razložil predmete v kuhinji, sedel je na klop in jokal. Kmalu pa je opazil očeta, ki je medtem vstal, vzela enega od bonbonov iz košare za smeti in si ga brez besed dal v usta. Sin je hvaležno pogledal očeta in v strahu pokukal proti materi ter videl, kako je pobledele in otrplo strmela v svojega moža.

»Mama, saj niso strupeni . . . z Dragom sva jih . . . jedla že včeraj,« je bilo slišati Jožetov tolažeči glas. Mati se je zdrznila, pogledala sinu v oči, stopila k možu in mu pomagala pobirati odvržene bonbone. Zatam se je obrnila k sinu, mu razprla stinjeni pesti in mu položila bonbone v dlani ter rekla:

»Saj veš, da se bojimo zate!«

Tistega večera si je Jože še zlasti zelo želel, da bi spal zraven matere, vendar sta ona in Jožetova sestra Olga tudi takrat, kot že več večerov zapovrstjo, odšli na sosedov senik, kjer sta se skupaj z drugimi ženskami skrivali pred pijanimi vojaki. Jože še ni vedel, kaj je posilstvo, slutil pa je, da mora biti nekaj hudega, nekaj, kar ga je že tolikokrat prikrajšalo za brezskrbno spanje med očetom in materjo. Dolgo ni mogel zaspati, vedno bolj si je začel dopovedovati, da je morala biti peklenska ježa okrog cerkve zares njegova smrtna obsodba, ali pa vsaj prava ugrabitev, pa tudi bonboni, ki jih je zaužil preveč naenkrat, so ga začeli vedno bolj tiščati v želodcu. Kmalu je bil povsem prepričan, da so bili zares zastrupljeni — pa tudi to, da so ruski vojaki zasedli vso hišo, njih pa zrinili v eno samo sobo, mu je govorilo o tem.

Naslednjega dne se je izogibal vseh vojakov, ki jih je bilo vse polno na velikem dvorišču beltinske Žage — tudi pred takimi, ki so se

z njim večkrat igrali, pa tudi pred starim, hudo naglušnim vojakom, stražarjem Grišom, ki je vso vojsko prostovoljno prehodil v zaledju, samo da je bil lahko vsaj kje v bližini svojega edinca, preživelega vnuka. Vojaki so v glavnem poležavali okrog Žage, na velikih hlodih, kadili, pili, čistili orožje, visoki Oleg pa se je podil za kurami, se vsakokrat, ko je káko ujel, za trenutek ustavil, ji dvakrat zavil vrat, dvignil nad glavo, jo zavihtel — in brezglava kura je odletela proti stopnišču hiše pred mlinom, v kateri so stanovali Jože in njegovi starši. Ko je bil kup premetavajočih se krvavih kur dovolj velik, je Oleg poklical Jožetovo mater in ji ukazal, naj bo paprikaša dovolj za sedem ljudi.

Na dvorišču, tik zraven Jožeta se je sunkoma ustavil vojaški osebni avtomobil. Iz njega je urno skočil drobni Čort,¹ kot so mu pravili njegovi vojaki, kadar jih ta ni slišal, in se postavil pred Jožeta. Tudi on je že opazil, da je postal fant nezaupljiv, nič več razpoložen za njegove šale in igro, in se tega zlasti zavedal sedaj, ko naj bi bil boj za Olgo še težji. Zato se je odločil, da si bo Jožetovo zaupanje spet pridobil, in sicer z veliko vabo — avtomobilom. In res se ni uštel, kaj kmalu so namreč vsi trije, z Jožetovo sestro vred, sedeli v avtomobilu in vedno hitreje drveli proti Ižakovcem. Kar na lepem pa se je hitrost zmanjšala in Jožetove oči, ki so z zanimanjem sledile vsaki kapetanovi kretnji, delu njegovih nog in rok, so kmalu opazile, da je kapetanova roka vse pogosteje zgrešila ročico za prestavo in segala po kolenih petnajstletne Olge. Toda vsaka taka zablada se je končala z odločnim udarcem sestrine roke. Ko je kapetan spoznal, da je tudi táko njegovo prizadevanje brez uspeha, se je odločil za nov korak. Ustavil je avtomobil, se napol obrnil k Olgi in jo skušal nežno objeti, toda ta ga je še bolj odločno zavrnila, odsunila in hotela pobegniti. Tedaj pa je oficir naglo prijel za volan in hitro odpeljal proti Muri. Kri mu je udarila v obraz in vozil je, kot da se mu je zmešalo. Reka je bila vedno bliže, hitrost avtomobila pa je vedno bolj naraščala — še sto metrov, še petdeset, deset, devet — in tedaj je oficir nenadoma zavrl, avtomobil pa se je po krajšem drsenju ustavil tik pred deročo reko. Jože se je naslonil na prednji sedež, objel sestro, jo stiskal in čakal nekaj strašnega, saj se je poleg vsega zelo bal te velike reke, v kateri je utonilo že toliko znancev iz Beltinec in okoliških vasi. Kapetan je odprl vrata, stopil iz avtomobila in z roko pokazal proti vojakom, ki so z dolgimi koli vlačili iz Mure mrtve ruske vojake s prestreljenimi glavami, tilniki, trebuhu, z nabuhlimi obrazi, izbuljenimi očmi in jih zlagali v dolge vrste na tleh.

»Vot, smotri! Smotri!«*

Kapetanove besede so še dolgo odmevale v Jožefovih ušesih, spomin mu jih je še večkrat priklical v ušesa, še vedno tako glasne kot v tistem trenutku, ko sta objeta brat in sestra jokala in bruhala v deročo Muro.

¹ Hudič (rus.)

* Lej, glej! Glej! (rus.)